

Супа Л. М.,

старший викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ХРОНОТОП КУЛЬТУРИ У ДИЛОГІЇ ЖОРЖ САНД «КОНСУЕЛО» І «ГРАФІНЯ РУДОЛЬШТАДТ»

Анотація. У статті досліджено часопростір культури романів Жорж Санд «Консуело» і «Графиня Рудольштадт» як складову філософської специфіки хронотопної організації діалогії. Увиразнено три сфери хронотопу культури: мистецтво, філософію та релігію. Зазначено, що цілісність часопростору культури визначається діалогом – міжвидовим, міжнаціональним та міжпохальним – і в межах означених феноменів культури, й у взаємозв'язку цих сфер.

Ключові слова: хронотоп культури, мистецтво, філософія, релігія, Жорж Санд.

Постановка проблеми. Часопросторова організація романної діалогії Жорж Санд вирізняється філософською спрямованістю та постає однією з ознак жанрової приналежності творів «Консуело» і «Графиня Рудольштадт» до варіанту французького філософського роману доби романтизму. Особливості філософичності хронотопу означених романів розкриваються через художнє осмислення філософської категорії часу в художній цілісності тексту, соціально-історичний хронотоп, часопростір персонажів, хронотоп дороги, а також хронотоп культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду часопростору діалогії присвячено франкомовну статтю Жерара Шіффера «Консуело, час і простір, символічні місця і персонажі» («Consuelo, le temps et l'espace, lieux symboliques et personnages»), що ввійшла до колективної праці «Порпоріна. Бесіди про Консуело» («La Porporina. Entretiens sur Consuelo») [1]. Хронотоп дороги та літературно-філософські виміри часу аналізуються у наших публікаціях [2], [3]. У пропонованій розвідці продовжуємо дослідження компонентів філософського модусу хронотопу діалогії.

Мета статті полягає у вивченні часопростору культури романів «Консуело» і «Графиня Рудольштадт» як складової філософської специфіки хронотопу діалогії.

Виклад основного матеріалу. Хронотоп культури означених романів Жорж Санд включає мистецтво, філософію та релігію. Його цілісність визначається міжвидовим, міжнаціональним та міжпохальним діалогом у межах означених феноменів культури та у взаємозв'язку цих сфер. Виразниками діалогу культур постають персонажі діалогії, що вказує на взаємозв'язок та взаємообумовленість хронотопу культури та хронотопу персонажів. Головна героїня Консуело зображена у художній тканині тексту як образ музики. Подорожуючи, дівчина

немовби виконує функції сполучної ланки у взаємодії музичного мистецтва Італії, Чехії, Німеччини та Австрії. До того ж, у культурному просторі середини XVIII століття «живе» чеська народна і духовна музика періоду гуситства та Реформації, яку виконує один із головних персонажів Альберт (нащадок онімеченого чеського роду). Консуело (іспанка за національною приналежністю, яка виросла в Італії і вивчала класичну західноєвропейську музику) слухає ці мелодії та неймовірно захоплюється ними. З огляду на це промовистим видається діалог між Альбертом та Консуело як представниками різних музичних світів:

– Те, що я дізнаюся від вас про Генделя та інших великих метрів, на яких ви зростали, здається мені вищим у багатьох аспектах від того, чого я, зі свого боку, можу вас навчити. Але щоб пізнати й опанувати цю музику, мені потрібно було б поєднатися з новим музичним світом, і тільки з вашою допомогою я зважуся увійти до нього.

– Але я, – сказала Консуело, посміхаючись, – думаю, не брала б на себе цього навчання. Те, що я почула у гроті, таке гарне, таке величне, таке унікальне у своєму роді, що я б побоюлася додати гравію у криштале, діамантове джерело. О Альберте! Я добре бачу, що ви знаєтеся на музиці краще, ніж я¹.

Таким чином, відбувається взаємодія слов'янської та західно-європейської музичних культур, кожна з яких має свою самобутню цінність.

Музичний світ діалогії (і ширше – мистецький, що лежить в основі сюжетної лінії романів «Консуело» і «Графиня Рудольштадт») доповнюють філософський та релігійний пласти. Історичний часопростір філософії XVIII століття втілений в образах філософів-просвітників. Але оскільки «людина не народжується з «почуттям часу», а її часові і просторові поняття завжди визначені тією культурою, до якої вона належить» [5, с. 159], остільки головні персонажі стають виразниками романтичного світогляду, вони «своїм внутрішнім хронотопом належать авторській сучасності» [6, с. 260]. Філософським поглядам мислителів епохи Просвітництва протиставляються позиція їхнього сучасника Жана-Жака Руссо як філософа, котрий важливе місце відводив почуттю, та філософські переконання персонажа-інтелектуала романтичного типу Альберта.

Образ останнього заслуговує на окрему увагу у двох взаємокорелятивних аспектах: філософському та мистецькому. Саме за посередництвом Альберта прилучається до філософії і головна героїня, для котрої філософія асоціюється з думками про буття. В образі Консуело у діалогії уособлений інтуїтивний спосіб пізнання на противагу просвітницькому аналітизму. Доповнюють час і простір філософії також роздуми, котрі у сукупності з вищезгаданими ознаками підкреслюють домінування романтичних ідейно-духовних та художньо-естетичних засад у романах «Консуело» і «Графиня Рудольштадт».

¹ « – Ce que vous m'apprenez de Haendel et des autres grands maîtres dont vous êtes nourrie me paraît supérieur, à beaucoup d'égards, à ce que j'ai à vous enseigner à mon tour. Mais, pour connaître et apprendre cette musique, il eût fallu me mettre en relation avec un nouveau monde musical (курсив наш. – Л. С.); et c'est avec vous seule que je pourrai me résoudre à y entrer...».

– Et moi, dit Consuelo en souriant, je crois que je ne me chargerai point de cette éducation. Ce que j'ai entendu dans la grotte est si beau, si grand, si unique en son genre, que je craindrais de mettre du gravier dans une source de cristal et de diamant. O Albert! Je vois bien que vous en savez plus que moi-même en musique» [4, кн. I, с. 383 – 384]. Тут і далі переклад з французької наш. – Л. С.

Неабияке зацікавлення викликає релігійний первень хронотопу культури, котрий розглянемо детальніше. Уже перші рядки діалогії окреслюють елементи християнської культури, представленої у синтезі релігії і мистецтва (церковний спів, духовна музика). Про два типи побожності, виявлені у Венеції, Консуело згадує дещо згодом у Чехії. Це, передусім, побожність «монахів, монахинь і народу, яка, можливо, заходить надто далеко; тому що приймає із загадками релігії різні допоміжні забобони»². Другий тип побожності – «високого духовенства і вищого світу, що є лише видимістю»³. Консуело турбує питання: «Яким є справжній Бог? (...) У що вірити і що думати? (...) Чи можна жити без релігії? Тоді навіщо жити? Заради чого працювати? Заради чого мала б я жаль, сміливість, шляхетність, сумлінність і порядність, я – одна у світі, якщо у цьому світі немає вищої, розумної і сповненої любові Істоти, Яка мене судить, Яка мене хвалить, Яка мені допомагає, мене застерігає і мене благословляє?»⁴.

Крок за кроком у художньому світі тексту загострюється критика римо-католицького віросповідання, якому протиставляються протестантизм, ересі, а далі – і нова релігія майбутнього, у зв'язку з чим діалогія Жорж Санд була залічена Церквою до переліку заборонених книг, як констатує М. Трескунов [7, с. 131].

Апологія протестантизму пов'язана в аналізованих романах із ретроспективним пластом – гуситськими війнами в Чехії. У художній цілісності діалогії констатується безпосередній зв'язок гуситського руху із релігійними переконаннями чехів та увиразнюються розходження на теологічному ґрунті, що призвели до кривавих подій, а також наголошується на основній причині – тайнстві причастя. Гусити, як зауважується у романному плетиві, вимагали здійснення причастя під видами хліба і вина, та засуджували відпущення гріхів священником й розкіш римо-католицького обряду (приміром, золоту чашу). Символом гуситів стала дерев'яна чаша, що втілювала єдність, рівність та братерство усіх віруючих. Власне за ці ідеали і тривали визвольні змагання чехів. «Поборником чаші» названий у діалогії Ян Жижка та в однойменному нарисі зазначено, що народний герой керувався радше вільнолюбними ідеями, аніж релігійними переконаннями, хоча строго дотримувався обряду причастя своєї віри [8].

Апелюючи до історичних нарисів Жорж Санд «Ян Жижка» і «Прокіп Великий», що доповнюють романи «Консуело» і «Графиня Рудольштадт», Борис Реїзов зазначає, що письменниця «зводить до мінімуму релігійний момент» гуситського руху та виокремлює його основну рису – народність, вплітаючи ідею національного визволення у ці твори. Згідно з науковцем саме боротьба «за національну незалежність проти німецької нації» забезпечувала чехам «виняткову силу протистояння» [9, с. 257]. Проте підкреслимо: у першій частині діалогії двічі повторюється, що ідея звільнення від завойовників органічно поєдналася з релігійними прагненнями чеського народу. Звернімося до цитати: «До цієї початкової ідеї (йдеться про чашу. – Л. С.), яка

втілила в релігійному символі всю радість, всі шляхетні поривання гордого й благородного народу, приєдналися в умовах переслідувань і кривавої боротьби проти оточуючих націй усі ідеї патріотичної свободи та національної гідності»⁵. В історичних нарисах гуситська війна названа релігійною [10, с. 5], а також неодноразово вказано, що релігійний запал був першоосною всіх перемог гуситів. Однак Б. Реїзов вважає, що не релігійність, а власне ентузіазм, «... дає змогу купці людей змусити втікати цілі армії», хоча у наведеній науковцем цитаті ентузіазм згаданий після віри, а не навпаки [9, с. 262].

Відмітимо також, що гусити зображені у нарисах стійкими у своїх переконаннях. Вони не тільки причащаються під двома видами, а й розмірковують у вільний час на релігійні теми. У військових походах чехів супроводжують священники. Чаша – символ гуситів – зображена на їхньому щиті. У «Празьких статтях» гусити чітко визначили свої вимоги, в яких релігійні і політичні питання перепліталися. Додаткові підтвердження непохитності віри чехів знаходимо у романі «Консуело». Поблизу замку Велетнів за наказом графа Рудольштадта відкопано трупи закатованої сім'ї гуситів, що відмовилися зректися своєї віри. А у підземеллі середньовічної споруди Консуело бачить скелети людей, що теж загинули за віру. Та й Б. Реїзов зауважує, що згідно з Жорж Санд «суперечки про чашу не були марними, винятково богословськими науками: «Це було життєве питання для чеської нації, котра організовувалася як незалежне суспільство» [9, с. 261].

У художній тканині діалогії простежується еволюція гуситського руху та названі його попередники лолларди і вальденси, а гуситство тлумачиться у руслі ересей. Католицьке духовенство (у романах – це канонік, що перебуває у замку Велетнів) та суспільна думка загалом засуджують еретиків, говорять про них із острахом, а такі персонажі, як баронеса Венцеслава та граф Христіан, навіть ніколи не згадують про своїх прародичів-протестантів. Іншою є позиція автора, більшою мірою увиразнена в «Яні Жижці» та «Прокопі Великому». Погляди автора щодо цього питання протилежні стосовно аргументів людей «дуже поважних» і «дуже вчених»: «Є одна релігія і одна – ересь. Офіційна релігія, утверджена церквою, завжди дотримувалася однієї системи; таємна релігія, яка лише прагне утвердитися, є ідеальним суспільством рівності, що починається з проповіді Ісуса, перетинає століття католицизму під назвою ересі і сягає у нас французької революції (...), ця релігія – також єдина, якої б форми вона не набувала, під якою назвою вона б не була прихована, якого переслідування вона б не зазнавала»⁶. На думку автора, в історичних нарисах ересь є ідеєю «переважно християнською у своїх принципах. Це доктрина Вічного Євангелія або релігія Святого Духа, яка наповнює Середні віки і є ключем до всіх їхніх потрясінь та загадок»⁷.

Жорсандівське розуміння ересі розглядають радянські літературознавці О. Білецький та Б. Реїзов, однак з соціологічних позицій. Так, О. Білецький звертає увагу на те, що релігійні повстання призводять до соціальних протистоянь, котрі уви-

² «celle des moines, des nonnes, et du peuple, qui va trop loin peut-être; car elle accepte, avec les mystères de la religion, toutes sortes de superstitions accessoires» [4, кн. 1, с. 278].

³ «celle du haut clergé et du beau monde, qui n'est qu'un simulacre» [там само].

⁴ «Quel est donc le vrai Dieu? (...) Que croire et que penser? (...) Peut-on vivre sans religion? Alors pourquoi vivre? En vue de quoi travaillerais-je? En vue de quoi aurais-je de la pitié, du courage, de la générosité, de la conscience et de droiture, moi qui suis seule dans l'univers, s'il n'est point dans l'univers un Etre suprême, intelligent et plein d'amour, qui me juge, qui m'approuve, qui m'aide, me préserve et me bénisse?» [4, кн. 1, с. 279].

⁵ «à cette idée première (il s'agit de la coupe. – L. S.), qui résumait dans un symbole religieux toute la joie, tous les nobles besoins d'un peuple fier et généreux, vinrent se rattacher, par suite de la persécution, et au sein d'une lutte terrible contre les nations environnantes, toutes les idées de liberté patriotique et d'honneur nationale» [4, кн. 2, с. 16].

⁶ «comme il n'y a qu'une religion, il n'y a qu'une hérésie. La religion officielle, l'église constituée a toujours suivi un même système; la religion secrète, celle qui cherche encore à se constituer, cette société idéale de l'égalité, qui commence à la prédication de Jésus, qui traverse les siècles du catholicisme sous le nom d'hérésie, et qui aboutit chez nous jusqu'à la révolution française (...) cette religion-là est aussi toujours la même, quelque persécution qu'elle ait subie» [8, с. 34].

⁷ «c'est la doctrine de l'Évangile éternelle ou de la religion de Saint-Esprit, qui remplit le moyen âge et qui est la clef de tous ses convulsions, de tous ses mystères» [8, с. 43].

разнюються «уже не стільки у формі містичних пропозицій, скільки у формі політичних вимог» [11, с. 528]. Дослідник помічає «слабкі аспекти концепції Жорж Санд» (історичне зближення давніх релігійних рухів із сучасними у письменниці) та «агітаційне значення її звернення до гуситства», маючи на увазі соціальну природу релігійних рухів: «Гусити для Жорж Санд – речники ідеї соціальної революції, попередники «реформаторів» 30-х років» [11, с. 529–530].

У діалогії поступово долаються «межі» власне гуситства та продовжується історія Реформації в особі Мартіна Лютера – «перевтіленого» Яна Гуса, що знову підняв народ на боротьбу. Згідно з позицією персонажа романів Альберта, «гусити, калікстинці, таборити, сироти, союзні брати, лютерани» поєднали реформу Яна Гуса з діяльністю німецького реформатора [4, кн. 1, с. 210].

Сама Жорж Санд, як відомо, переживши кризу містицизму у підлітковому віці, екзальтоване ставлення до римо-католицького віросповідання та бажання стати монахинєю, згодом зайняла критичну позицію щодо католицизму. Неабияку роль при цьому відіграло її ознайомлення з працями відлученого від церкви священика Фелісите де Ламенне й особливо захоплення соціальними утопіями П'єра Леру. Під впливом останнього французька романістка поринула у світ релігійних рухів і таємних організацій.

Висновки. Релігія, філософія та мистецтво переплітаються у художньому світі діалогії: філософія вступає в діалог з релігією, релігія і філософія – з мистецтвом, утворюючи хронотоп культури романів, що, своєю чергою, постає складовою філософської специфіки діалогії Жорж Санд та вказує на перспективи подальшого вивчення тих особливостей хронотопної організації романів «Консуело» і «Графиня Рудольштадт», що цілісно характеризують названі твори як варіант французького філософського роману доби романтизму.

Література:

- Schaeffer G. Consuelo, le temps et l'espace, lieux symboliques et personnages / Gérard Schaeffer // La Porporina. Entretiens sur Consuelo : actes du colloques présenté par Léon Cellier. – Grenoble : Presses Universitaires de Grenoble, 1976. – p. 53–66.
- Сипа Л.М. Хронотоп дороги у французькому романтичному романі // Л.М. Сипа // Мова та література у полікультурному просторі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : ГО «Науково-філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – С. 10–11.
- Сипа Л.М. Літературно-філософські виміри часу у романі Жорж Санд «Графиня Рудольштадт» // Л.М. Сипа // Літературний процес: методологія, імена, тенденції : зб. наук. пр. (філол. науки). – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – № 5. – С. 37–40.
- Sand G. Consuelo. La Comtesse de Rudolstadt : roman / G. Sand // G. Sand. Œuvres : à 2 v. – V. 1. – Paris : Folio classique, 2004. – Paris : Folio classique, 2004. – V. 1. – 402 ; 572, [1] p.
- Гуревич А.Я. Представления о времени в средневековой Европе / А.Я. Гуревич // История и психология. – М., 1971. – С. 159–198.
- Копистянська Н.Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Н.Х. Копистянська. – Львів : Паїс, 2005. – 368 с.
- Трескунов М.Е. Жорж Санд / М.Е. Трескунов. – Ленинград : Худ. лит., 1976. – 247, [1] с.
- Sand G. Jean Ziska / George Sand. – Bruxelles : Meline, Cans et Companie, 1843. – 233 с.
- Реизов Б.Г. Жорж Санд и крестьянско-плебейская революция в Чехии / Б.Г. Реизов // Из истории европейских литератур / Б.Г. Реизов. – Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. – С. 249–265.
- Sand G. Procope le Grand / George Sand // Oeuvres illustrées : à 9 v. – Paris : J. Hetzel; 1852. – T.VIII. – 1855. – P. 1–16.
- Білецький О.І. Роман о призвании артиста / О.І. Білецький // О.І. Білецький. Зібрання праць : у 5 т. – К. : Наукова думка, 1966. – Т. 5 : Зарубіжні літератури. – 1966. – С. 508–535.

Сипа Л. М. Хронотоп культури в діалогії Жорж Санд «Консуело» і «Графиня Рудольштадт»

Аннотация. В статье исследуется хронотоп культуры романов Жорж Санд «Консуело» и «Графиня Рудольштадт» как составляющая философской специфики хронотопной организации диалогии. Выделено три сферы хронотопа культуры: искусство, философию и религию. Утверждается, что целостность хронотопа культуры определяется диалогом – межвидовым, межнациональным и межэпохальным – как в пределах указанных феноменов культуры, так и у взаимосвязи этих сфер.

Ключевые слова: хронотоп культуры, искусство, философия, религия, Жорж Санд.

Sypa L. The chronotop of culture in dilogy «Consuelo» and «The Countess von Rudolstadt» by George Sand

Summary. The chronotop of culture of George Sand's novels «Consuelo» and «The Countess von Roudolstadt» as a component of philosophical specificity of chronotop organization of dilogy is researched in article. Three spheres of culture chronotop are pointed out: art, philosophy and religion. It is stated that integrity of chronotop of culture is determined by dialogue – interspecific, interethnic and interepochal – within defined phenomena of culture and in interaction of these spheres.

Key words: chronotop of culture, art, philosophy, religion, George Sand.